

Історія одного соціального конфлікту. Боротьба мешканців Каменя-Каширського з графом В. Красицьким в 1836–1837 рр.

Стаття присвячена дослідженню боротьби мешканців містечка Камінь-Каширський в 1836–1837 рр. Визначено головні причини, передумови, учасників акту непокори, особливості та закономірності цього виступу, діяльність місцевої влади з метою стабілізації ситуації та відновлення порядку, а також наслідки конфлікту. Проаналізовано зв'язок цієї боротьби з протестами міщан сусідніх містечок.

Ключові слова: соціальний протест, бунт, громада, скарга, міщани, поміщик, російська влада.

Етнічна самоідентифікація українців на Волині була тісно пов'язаною з конфесійною та соціальною в першій половині XIX ст. Це було зумовлено комплексом чинників, зокрема специфічною структурою суспільства Волині. Конфлікти побутового, міжконфесійного та міжетнічного співіснування соціоетнічних груп населення були тісно переплетені і взаємообумовлені. Дослідження боротьби представників непривілейованих станів зі шляхтою дозволяє повноцінніше уявити та реконструювати елементи суспільства Волинської губернії зазначеного періоду, зокрема етногенезис, міжконфесійні взаємини, розвиток чиновницької структури, економічне і соціальне становище польського нобілітету і українського селянства та ін.

Найбільшим авторитетом з історії Волині XIX ст. користуються роботи Д. Бовуа [1]. До категорії концептуальних робіт, присвячених цій же темі, відноситься також праця Б. Гудя [2]. Вузькоспеціалізованим проблемам історичного розвитку міст та містечок на Волині присвячено серію досліджень О. Карліної [3]. Окремі дотичні проблеми вивчали О. Крижановська [4], А. Баранович [5], А. Зінченко [6].

Структурним феноменом Волині в складі Російської імперії була відсутність великих міст і переважаання невеликих містечок – один з елементів спадку Речі Посполитої. Містами називали тільки ті населені пункти, які були повітовими або губернськими центрами, а всі інші типи міських поселень – містечками. У судовому відношенні їх прирівнювали до сільських поселень [7].

Велика частина цих містечок були приватними володіннями. Так, шість із дванадцяти повітових центрів перебували у приватній власності: Дубно, Ізяслав, Овруч, Острог, Рівне, Старокостянтинів. Вони підлягали викупу державою, проте це так і не було реалізовано [8]. Містечка мали органи місцевого самоуправління. Магістрат обирали міщани і затверджувала влада. Управляли усіма повітовими містами та деякими містечками відповідно до норм маґдебурзького права. Поряд з християнами тут існували іудейські (єврейські) громади [9]. Проте загалом спосіб життя міщан слабо відрізнявся від селянського. Їхнім основним заняттям було землеробство, а залежність від поміщика практично прирівнювала їх статус до селянина-кріпака.

Згідно з даними, що були надані 20 квітня 1822 р. волинському губернатору В. Гіжицькому, станом на 1811 р. у губернії нараховувалося 9 837 міщан-християн і 22 344 міщан-євреїв [10]. За ревізією 1851 р., у губернії було 95 262 міщан, з них 12 755 – християн, 82 507 – євреїв [11]. Таким чином, міщани-християни складали малу частину населення Волинської губернії. Тим не менш, їхня роль в захисті своїх прав у боротьбі з поміщиками, які намагалися прирівняти міщан до кріпосних селян, була досить помітною. Досить часто саме в містечках зароджувалися виступи проти місцевих поміщиків. Такі бунти могли охоплювати кілька сусідніх сіл.

Розмірковуючи над підґрунтям виникнення конфліктів між мешканцями окремих містечок та їхніми власниками, варто відмітити, що у

період 30–50-х рр. XIX ст. багато поміщицьких господарств було в стані занепаду. Поширеними стали позики під заставу нерухомого майна. Станом на середину 50-х років XIX ст. близько 25% поміщицьких господарств Волині були заставлені та перезаставлені. За свідченнями сучасників, пишнота та багатство поміщиків тільки на перший погляд могли ввести людей в оману. Банкрутство стало типовим явищем [12]. Волинський поміщик Ю. Дунін-Карвіцький згадував, що негативно впливали на економічне становище краю також матеріальні затрати поміщиків, що перевищували прибутки від їхніх маєтків. Погіршення матеріального становища поміщики намагалися компенсувати завдяки посиленню соціального визиску селян. Вони забирали у селян хутори, млини, земельні ділянки, які перевищували норму, забороняли селянам відлучатися з села на заробітки. У результаті, «народ став швидко біднішати» [13]. Чиновник з особливих доручень при київському генерал-губернаторові майор Позняк рапортував Д. Бібікову в 1848 р., що всі поміщики «поховалися по своїх помістях» і без крайньої потреби не виїжджають [14].

З особливим становищем містечок пов'язано досить багато конфліктних ситуацій першої половини XIX ст. Чимало судових справ, порушених у кінці другого – на початку третього десятиліття XIX ст., засвідчили спроби міщанських громад отримати затвердження їхнього попереднього особливого становища. Це було зумовлене тим, що такі містечка заключали «особливу угоду» з новим власником у кінці XVIII ст. Коли ж той продавав містечко іншому поміщику, старі звичаї та традиції, не затвержені юридично, не збігалися з новими вимогами власників, що трактували міщан як кріпосних. Зокрема можна виділити такі конфлікти міщан міста Дубно, містечок Черногородка [15], Каменя-Каширського [16] Ковельського повіту, Троянівки, Лишнівки [17] та Чарторийська [18] Луцького повіту.

Станом на 30-ті роки XIX ст. Камінь-Каширський був невеликим містечком, що перебувало у приватній власності графа В. Красицького. Трохи пізніше, в 1841 р., тут налічувалося 748 «чоловічих душ» [19]. Кілька десятиліть міщани судилися з поміщиком про статус містечка. За словами В. Красицького від 6.04.1837 р., збурення мешканців Каменя-Каширського роз-

почалися майже 20 років перед тим. Тоді сфальсифіковані документи на привілеї були складені міщанам (як і селянам містечка Несухойже) дячком Нестором Михалевичем. Керівниками боротьби міщан він назвав Л. Панасюка, Я. Соловея, П. Дмитрика, Петра Сасюка, Макара Занчука. Рішеннями повітової і губернської влади та Сенату в 1827 р. міщанам наказали відробляти барщину та інші повинності [20].

Очевидно, у зв'язку з поновленням боротьби мешканців містечка за свої права, в січні 1836 р. засідатель Ковельського нижнього земського суду Семашко прибув з повітовим стряпчим в містечко для того, щоб повідомити мешканців про рішення Сенату щодо узаконення їх статусу вотчинних міщан. Воно було зачитане в присутності жителів містечка, але вони відмовилися підписувати документ, який засвідчував би те, що вони ознайомилися з рішенням Сенату. Лідери громади (двоє з них вже брали участь в непокорі поміщику 20 років до того: П. Сасюк і М. Занчук, а також Потап Занчук) закликали міщан не полишати боротьби, аргументуючи це тим, що найближчим часом почнеться новий етап судової тяжби, який може звести нанівець рішення Сенату [21].

Нові збори громади містечка не дали ніяких нових результатів. Більше того, коли представники влади спробували заарештувати лідерів міщан (згаданих П. Сасюка, М. і П. Занчука, а також Степана Климука і Уласа Омелянчука), члени громади чинили спротив. У відповідь, сюди були стягнені війська, зокрема Муромський піхотний полк, завдяки чому і було проведено арешт «підбурювачів» [22].

Виступ міщан був зумовлений кількома причинами: їхньою незгодою щодо присвоєння статусу вотчинних міщан, пов'язаною з цим понаднормовою панщиною, відправленням у рекрути значних селянських господарів, передачею функцій збирача податків стороннім, які зловживали наданою їм владою та здійснювали махінації [23].

Слідство визнало причетність до бунту 42 осіб, хоча, за іншими даними, у заворушеннях взяли участь близько 80 чоловіків та 80 жінок [24]. За свідченнями очевидців, керівна роль відводилася П. Сасюку, П. Занчуку, Давиду Войтусику, Захару Мисику. Зокрема, П. Сасюк кілька разів звертався до міщан після церковних проповідей та на ринку, підбурював їх не відробляти

повинності, аргументуючи це тим, що вони не кріпаки. Також лідери громади закликали міщан бойкотувати обов'язки, коли ті прямували у помістя Красицьких [25]. Варто відмітити, що П. Сасюк та М. Занчук були єдині, хто повністю відмовився відробляти повинності. Це тривало роками. Ще в 1829 р. повітовий стряпчий Щербак писав особисто до них, нагадуючи, що вони повинні це робити як і усі інші [26].

Крім того, вони, очевидно, організували приїзд до Каменя-Каширського досвідченого в таких питаннях любомльського міщанина Якова Сушкевича. Під час подібного виступу мешканців Любомля, які теж домагалися повернення їм статусу вільних міщан на початку XIX ст., він був бургомістром. Я. Сушкевич на чолі окремої делегації навіть їздив у Варшаву до цесаревича Костянтина для захисту прав містечка. Це була освічена людина, вона добре знала історію містечка. Управитель Любомльського маєтку називав його та ще трьох людей (всі чотири були бургомістрами) «бунтівниками», які підбурювали всіх інших міщан до виступу. Їхня боротьба завершилася успішно (указ Сенату від 30 жовтня 1808 р.). Міщани Любомля продовжували обирати бургомістрів та брали участь у виборах магистрату м. Володимир [27]. Коли Я. Сушкевич прибув в Камінь-Каширський (очевидно, десь в 1836 р.), П. Занчук та Д. Войтусик переховували його та збирали кошти з міщан на продовження боротьби [28].

Було також доведено причетність до боротьби мешканців містечка іконописця Васютинського. За свідченнями місцевого пароха, коли він працював над розписом церкви в сусідньому селі Полиці, до нього приїжджали П. Сасюк, П. Занчук та Я. Сушкевич.

За допомогою Васютинського Я. Сушкевич написав «прохання» (у трьох екземплярах, адресованих імператору, Ковельському повітовому земському суду та повітовому стряпчому). Його структура та оформлення свідчать про високий рівень освіченості автора. У «проханні» обґрунтовувалося право міщан на волю. Автор виводив це право з історичних передумов (зокрема, було детально описано надання містечку магдебурзького права в 1442 р. та подальшу еволюцію його правового стану) та теоретичних аксіом (на зразок «міста та містечка приймають заснування своє тільки по Найвищому дозволу коронованих осіб із запрошенням вільних людей з різних

місць і відведенням для них потрібної кількості землі»). Підсумовуючи написане, автор просив імператора позбавити міщан Каменя-Каширського від утисків графа Красицького та перевести їх в статус державних селян, як це було зроблено з мешканцями сусідніх Ратна, Вижви, Міхновки Ковельського повіту. Документ був підписаний П. Сасюком, Н. Занчуком, З. Мисиком та д. Войтусиком [29].

Варто відмітити, що це письмове «прохання» непокоїло представників влади найбільше. Пошуку усіх його копій та визначенню його автора було надано найвищий пріоритет в роботі суду по цій справі [30]. Очевидно, написання такого документу, як і спроба міщан боротися за свої права легальним шляхом (за допомогою скарг в повітовий суд та імператору), є закономірним наслідком впливу змагань любомльських міщан за кілька десятиліть до того і свідомим вибором мешканців Каменя-Каширського. Для прикладу, подібний бунт міщан Троянівки та Лишнівки Луцького повіту в 1842–1844 рр. мав характер збройного виступу громади без будь-яких легальних спроб домогтися поставленої цілі [31].

У виступі міщан містечка Камінь-Каширський Я. Сушкевич відіграв неоднозначну роль. Спочатку він допоміг міщанам підготувати виступ, а також скласти «прохання» [32]. Крім того, він написав листа своєму «покровителю» І. Биковському, в Санкт-Петербург, у якому просив надати допомогу міщанам [33]. Проте пізніше попередив В. Красицького про підготовку бунту. Коли ж владу адміністрації було відновлено за допомогою військ, а слідство почав вести спеціально створений Військовий суд, Я. Сушкевич відмовився від своїх попередніх свідчень про непричетність до виступу селян [34].

У середині березня 1837 р. відносини між представниками маєткової адміністрації та міщанами загострилися. Одночасно 16.03.1837 р. репрезентанти громади (у довіреності, складеній ще 13.02.1837 р., міщани надавали право представляти їхні інтереси П. Сасюку, П. Занчуку, З. Мисіку та Д. Войтусіку) та управитель Камінь-Каширського ключа уповноважений В. Красицького С. Володзько приїхали до повітового центру, де окремо склали два «прохання» владі. Мешканці містечка просили владу захистити їх від утисків та образ поміщика, заборонити йому

втручатися в справи збирання податків та «рекрутських грошей». Натомість С. Володзько констатував, що незважаючи на рішення Сенату від 5.12.1835 р. про визнання вотчинними міщанами В. Красицького жителів Каменя-Каширського, вони і надалі намагаються змінити своє становище. Він згадав про написання ними «прохання» імператору, автором якого був Я. Сушкевич [35].

Черговий акт непокори, який переріс у відкритий бунт відбувся 19–20.03.1837 р. Приводом до цього стало рішення В. Красицького переселити двох лідерів громади П. Сасюка та П. Занчука, попередньо заарештованих (їх утримували не в Камінь-Каширському), в інше своє помістя в сусідній Гродненській губернії, що і було заплановано на 19.03.1837 р. Проте міщани великою юрбою (приблизно 80 чоловіків та 80 жінок) відбили в слуг поміщика майно арештантів, яке без їхньої присутності склали на вози, та попрямували спочатку до двору В. Красицького, де викрикували: «Або ми загинемо, або ви кінець-вкінець!». Після того бунтівники попрямували до головного управителя С. Володзька, а потім – до економа Мислинського. За словами Мислинського, міщани зайняли помістя, вимагали в нього якісь документи [36]. За рапортом згаданого С. Володзька від 22.03.1837 р., після того вони попрямували в с. Нуйно, де, як прогнозувалося, повинні були вести чотирьох арештованих лідерів громади. Там вони відбили їх у місцевих селян, які, очевидно, використовувалися поміщиками для конвоювання в Ковель. Повернувшись в Камінь-Каширський, частина бунтівників попрямувала в корчму, інші – розійшлися по домівках [37].

Очевидно, з боротьбою міщан проти графа Красицького була пов'язана якась боротьба між «групами впливу» у губернії. Я. Сушкевич озброїв представників міщанської громади, які планували їхати в Санкт-Петербург, листом до жителя столиці І. Биковського, де просив його як «патрона» допомоги цим міщанам. Можна припустити, що він займав досить важливе місце в чиновницькій ієрархії, оскільки Я. Сушкевич писав у цьому листі: «...весь Ковельський повіт разом із стряпчим танцюють під дудку Красицького, [а]... все місто Володимир доброзичливе до Вашого Благородія» [38]. Крім того, навіть граф В. Красицький визнав в 1837 р., що

тільки завдяки впливу якихось «покровителів» представників міщан було помилувано у 1826 р. після першого етапу затяжної боротьби поміщика з міщанами [39].

Цікаво, що услід за бунтом міщан на В. Красицького посипалися позови сумнівної адекватності. Так, в липні 1838 р. священник православної церкви в сусідньому з Камінь-Каширським селі Ольбля Руська Ф. Харкевич поскаржився, що в 1777 р. (тобто за 61 рік до того) котрийсь з Красицьких відібрав 6 корців церковної і «хатної» землі та сінокосу «на 12 косарів» в урочищі Тихор [40]. 7.09.1842 р. колишній орендатор однієї з частин с. Воєгоща Л. Брожський подав скаргу на графа В. Красицького, в якій вимагав видати його реманент з цього помістя [41]. 9.09.1842 р. поміщик Гродненської губернії А. Несьоловський вимагав у судовому позові від В. Красицького сатисфакції за позику, яку нібито отримав батько відповідача від батька позивача ще в 1807 р. При цьому, як виявилось, вона була закріплена неправильно завіреною письмовою угодою на клаптику паперу [42]. Усі ці претензії не мали ніяких правових підстав для рішення суду на користь позивачів, проте спричиняли проблеми для В. Красицького.

Бунт міщан Камінь-Каширського зумовив значний спад прибутків В. Красицького, через що він змушений був взяти кредит. Проте коли поміщик хотів отримати кредит від державних установ, розпочиналася перевірка його матеріального становища, зокрема помістя. Зазвичай тоді загальновідомими ставали борги, що забезпечувалися конкретними маєтками. Це спричиняло позови від фізичних осіб про повернення їм боргів. Тому закономірною була не тільки відмова дати кредит, але й втрата довіри сусідніх поміщиків. Прикладом є ситуація, у якій опинився граф В. Красицький. У 1841 р. він спробував отримати кредит від Опікунської ради або якоїсь іншої кредитної установи. Проте виявилось, що помістя, які повинні були забезпечувати його кредит, вже мали борги, що перевищували вартість маєтків. Це спричинило відмову влади у наданні позики [43]. Через деякий час до суду були подані позови від інших поміщиків про повернення заборгованих коштів, що призвело до заборони В. Красицькому заключати кредитні угоди, які забезпечували б його помістя [44].

Досить швидко відомими загалу стали величезні борги інших представників Красицьких, які мали спільні або власні помістя в сусідніх з Каменем-Каширським селах. Наприклад, 7.03.1839 р. зі столиці прийшло відношення Опікунської ради Ковельському повітовому суду, з якого простежувалося, що Леон (двоюрідний брат Владислава) Красицький заборгував дворянці Лавринович 4500 руб. і спадкоємцю Боніфація Бистрого 600 руб. Загалом же, Опікунська рада надала кредит Л. Красицькому на суму 193 650 руб. та «понаднормових» – 64 550 руб. [45]. В 1842 р. через ту саму причину було накладено заборону на помістя Рафаеля (брата Владислава) Красицького в селі Гута Кам'яна (нині Гута-Камінська) поблизу Каменя-Каширського [46]. У зв'язку з матеріальними проблемами 1844 р. В. та Р. Красицькі змушені були продати значну частину своїх володінь, зокрема Замалиновський ключ в Кобринському повіті [47].

Владу маєткової адміністрації було відновлено тільки із залученням солдатів Муромського піхотного полку. Указом Волинського губернського правління Ковельському повітовому суду від 29.05.1840 р. було покарано 22 підсудних: усіх було заслано в арештантські роти, а двох з них ще й покарано різками [48].

У виступі міщан Каменя-Каширського були свої лідери: З. Мисик, Д. Войтусик, П. Сасюк, М. і П. Занчуки, С. Климук, У. Омелянчук та В. Гордійчук. З них тільки останній був освіченим (він зміг підписатися під своїми свідченнями). Загалом, кількість безпосередніх учасників коливалася від 42 до 86 чоловіків [49]. Крім того, у виступі взяла участь приблизно така ж кількість їхніх жінок. П. Сасюк та М. Занчук разом з кількома своїми односельцями більше 20 років стояли на чолі боротьби камінькаширських міщан проти графа Красицького. У результаті, вони були засуджені до арештантських рот. Очевидно, важкими були наслідки для сімей усіх чоловіків, що були засуджені до

заслання, як це було у подібному бунті міщан Троянівки та Лишнівки Луцького повіту в 1842–1844 рр. [50].

Вводячи досліджений сюжет в історичний контекст реалій Волинської губернії першої половини XIX ст., варто зауважити, що випадки відкритої непокори серед актів протесту селян були особливо небезпечними для влади та поміщиків [51]. Прагнення свободи у селян та міщан було дуже сильним. Переконавання здобути волю підкріплювалися переказами про козаччину та гайдамаччину. Невід'ємною частиною світогляду та психології українського селянина була живучість історичної пам'яті. Подібні виступи жили пам'ять про боротьбу та доповнювали її новими переказами та уявленнями. Польські поміщики сприймали виступи селян як зраду, що було тісно пов'язано з патерналістичною системою уявлень [52].

Висновки. Бунт міщан Каменя-Каширського був зумовлений прагненням мешканців містечка покращити свій соціальний статус та намаганням графа Красицького зберегти Камінь-Каширський у вотчинному володінні. Боротьба міщан тривала близько двох десятиліть, на її чолі стояло кілька людей, які намагалися досягнути поставлену мету переважно законними методами, судячись з поміщиком та апелюючи до вищих інстанцій. Змагання жителів населеного пункту досягли апогею в 1836–1837 рр., коли вони вилилися в акції відкритої непокори. Авторитет поміщика та представників повітової влади був відновлений з допомогою регулярних військ, головних ініціаторів та учасників бунту – покарано шпіцрутенами і засланням в арештантські роти, а усіх інших міщан – закріплено в статусі вотчинних селян. Проте матеріальне становище графа В. Красицького та його родичів, які володіли значними володіннями в регіоні, в результаті цього конфлікту похитнулося, через що вони змушені були продати частину своїх помість.

Джерела та література

1. *Бовуа Д.* Російська влада та польська шляхта в Україні 1793–1830 рр. / Даніель Бовуа; пер. з фр. З. Борисюк; наук. та мов. ред., вст. сл. Н. Яковенко. – Львів: Кальварія, 2007. – 296 с.

2. *Гудь Б.* Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект / Богдан Гудь. – Х.: Акта, 2011. – 472 с.

3. *Карліна О.* Конфлікт між традиціями міського самоврядування і системою місцевого самоуправління на Волині наприкінці XVIII – перших десятиліттях XIX ст. / Оксана Карліна // Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 7. – С. 280–289; *Карліна О.* Організація міського управління в «заштатних» містечках Правобережної України в першій половині

XIX ст. (за матеріалами Олики Волин. обл.) / О. Карліна // *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2007. – № 1: Іст. науки. – С. 170–175; *Карліна О.* Соціокультурний портрет волинського містечка першої половини XIX ст. (за матеріалами Олицької ратуші) / Оксана Карліна // *Наук. зап.* Т. 19. Кн. 1 / Ін-т археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – С. 492–504; *Карліна О.* Типологія міських населених пунктів Волинської губернії наприкінці XVIII – середини XIX ст. / Оксана Карліна // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Історія сіл і міст Західного Полісся. Маневиччина: матеріали XIII Волин. наук. іст.-краєзн. конф. / Манев. краєзн. музей, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, Волин. обл. т-во краєзнавців; упоряд. Г. Бондаренко [та ін.]. – Луцьк, 2004. – С. 34–39; Карліна О.* Функціонування канцелярій магістратів Волинської губернії в першій половині XIX ст.: джерелознавчий аспект / Оксана Карліна // *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2009. – № 13: Іст. науки. – С. 362–367; *Карліна О.* Чисельність міст і міського населення Волинської губернії наприкінці XVIII – середини XIX ст. / Оксана Карліна // *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2001. – № 10: Іст. науки. – С. 89–96.

4. *Крижановська О.* Поміщицькі селяни Правобережної України у 30–50 х роках XIX ст. (умови життя, суспільно-політичний світогляд, соціальний темперамент) / Оксана Крижановська; НАН України; Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України, 2008. – 186 с.

5. *Баранович А.* Магнатское хозяйство на юге Волини в XVIII в. / Алексей Баранович. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1955. – 183 с.

6. *Зінченко А.* Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX століття / А. Зінченко. – К.: ОП «Білоцерківська друкарня», 1994. – 179 с.

7. *Карліна О.* Конфлікт між традиціями міського самоврядування і системою місцевого самоуправління на Волині наприкінці XVIII – перших десятиліттях XIX ст. / Оксана Карліна // *Соціум. Альманах соціальної історії*. – Вип. 7. – С. 280; *Карліна О.* Соціокультурний портрет волинського містечка першої половини XIX ст. (за матеріалами Олицької ратуші) / Оксана Карліна // *Наук. зап.* Т. 19. Кн. 1 / Ін-т археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – С. 494.

8. *Баранович А.* Магнатское хозяйство на юге Волини в XVIII в. / Алексей Баранович. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1955. – С. 90; *Карліна О.* Типологія міських населених пунктів Волинської губернії наприкінці XVIII – середини XIX ст. / Оксана Карліна // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Історія сіл і міст*

Західного Полісся. Маневиччина: матеріали XIII Волин. наук. іст.-краєзн. конф. / Манев. краєзн. музей, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, Волин. обл. т-во краєзнавців; упоряд. Г. Бондаренко [та ін.]. – Луцьк, 2004. – С. 34.

9. *Карліна О.* Організація міського управління в «заштатних» містечках Правобережної України в першій половині XIX ст. (за матеріалами Олики Волин. обл.) / О. Карліна // *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2007. – № 1: Іст. науки. – С. 171.

10. Держархів Житомирської обл., ф. 70. Канцелярія Волинського губернатора. м. Житомир Волинської губернії. 1793–1918 рр., оп. 1, спр. 8. Відомості, надані губернатору Волинської казенної палати, про податки, що підлягають оплаті, внесені в казну і залишені в недоїмці по губернії з 1810 р. по 1821 р., арк. 1–15 зв.

11. *Кеппен П.* Девятая ревизия. Исследования о числе жителей в России в 1851 году / Пётр Кеппен. – СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1857. – С. 33.

12. *Крижановська О.* Поміщицькі селяни Правобережної України у 30–50 х роках XIX ст. (умови життя, суспільно-політичний світогляд, соціальний темперамент) / Оксана Крижановська; НАН України; Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України, 2008. – С. 60.

13. *Dunin-Karwicki J.* Wspomnienia Wołyniaka / Józef Dunin-Karwicki. – Lwów: Nakładem księgarni Gubrynowicza & Schmidta, 1897. – S. 42–43, 66.

14. ЦДІАК України, ф. 442 Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора. 1796–1916 рр., оп. 798, спр. 267. Справа про командування чиновника з особливих доручень в Київську, Подільську і Волинську губернії для спостережень за наглядом краю, 1848 р., арк. 3–7.

15. Держархів Житомирської обл., ф. 70 Канцелярія Волинського губернатора. м. Житомир Волинської губернії. 1793–1918 рр., оп. 1, спр. 8. Відомості, надані губернатору Волинської казенної палати, про податки, що підлягають оплаті, внесені в казну і залишені в недоїмці по губернії з 1810 р. по 1821 р., арк. 1 зв.–2.

16. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 1–4; Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних

міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 21–42 зв.

17. Денисюк В. Масові заворушення в містечках Троянівка та Лишнівка в 1842–1845 рр. як вид соціального протесту / Василь Денисюк // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – Чис. 7. – С. 57–62.

18. Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст.: зб. док. і матеріалів / упоряд.: Г. Болотова [та ін.]. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 312; Селянський рух на Україні. 1826–1849 рр.: зб. док. і матеріалів / упоряд.: В. Баран [та ін.]; редкол.: М. Лещенко (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 61–62.

19. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 630. Справа про видачу поміщику графу Красицькому Владиславу свідоцтва про фінансову благонадійність маєтку Камінь-Каширська, 1841–1843 рр., арк. 2–2 зв.

20. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 39.

21. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 2–3.

22. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 4.

23. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 1; Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 49–50.

24. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 8; Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 40–42.

25. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 23–25.

26. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 175.

27. Карліна О. Конфлікт між традиціями міського самоврядування і системою місцевого самоуправління на Волині наприкінці XVIII – перших десятиліттях XIX ст. / Оксана Карліна // Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 7. – С. 283–285.

28. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 24–25.

29. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 180–188.

30. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 4.

31. Денисюк В. Масові заворушення в містечках Троянівка та Лишнівка в 1842–1845 рр. як вид соці-

ального протесту / Василь Денисюк // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – Чис. 7. – С. 57–62.

32. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 162–163.

33. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 50 зв., 186–188.

34. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 2, 177; Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 4–5.

35. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 20–25.

36. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 159–160; Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 41–41зв.

37. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 26–26 зв.

38. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 186–188.

39. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 39 зв.

40. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 443. Справа по звинуваченню графа Красицького Владислава в захопленні землі, що належить церкві с. Руська Ольбля, 1838–1851 рр., арк. 1–1 зв.

41. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 755. Справа по позову поміщика Бжеського Людвіга до Красицького Владислава про виплату грошей, 1842–1852 рр., арк. 1–2, 29, 34.

42. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 760. Справа по позову поміщика Несьоловського Антона до спадкоємців графа Франца і Владислава Красицького в сумі 724 руб., 1842–1845 рр., арк. 1–2.

43. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 630. Справа про видачу поміщику графу Красицькому Владиславу свідоцтва про фінансову благонадійність маєтку Камінь-Каширська, 1841–1843 рр., арк. 1–1 зв., 11–16, 32–33 зв.

44. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 690. Справа про накладення заборони на поміщиків Красицьких, 1842–1843 рр., арк. 1–1 зв., 5–5 зв.; Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 755. Справа по позову поміщика Бжеського Людвіга до Красицького Владислава про виплату грошей, 1842–1852 рр., арк. 24.

45. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 490. Справа про виділення опікунською радою позики поміщику Красицькому Леону, 1839–1840 рр., арк. 1.

46. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 689. Справа про накладення заборони на село Гуту Кам'яну графа Красицького, 1842–1847 рр., арк. 5.

47. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 1008. Справа про накладення заборони на помістя графа Красицького Владислава Камінь-Каширську волость і село Воегоще, 1847 р., арк. 1–2.

48. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 4, 222–233.

49. Держархів Волинської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., арк. 2–4, 8, 23; Держархів Во-

линської обл., ф. 363. Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр., оп. 1, спр. 420. Справа по розслідуванню непокори вотчинних міщан Камінь-Каширська своєму графу Красицькому Владиславу, 1837–1838 рр., арк. 21–22.

50. Денисюк В. Масові заворушення в містечках Троянівка та Лишнівка в 1842–1845 рр. як вид соціального протесту / Василь Денисюк // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – Чис. 7. – С. 60–61.

51. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект / Богдан Гудь. – Х. : Акта, 2011. – С. 134; Зінченко А. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX століття / А. Л. Зінченко. – К. : ОП «Білоцерківська друкарня», 1994. – С. 146.

52. Украинская деревня второй четверти нынешнего столетия (по воспоминаниям из детства) (продолжение) // Киев. старина. – 1882. – Окт. – Т. 3. – С. 115–117; Dunin-Karwicki J. Wspomnienia Wołyniaka / Józef Dunin-Karwicki. – Lwów : Nakładem księgarni Gubrynowicza & Schmidta, 1897. – S. 9.

Василий Денисюк

История одного социального конфликта.

Борьба жителей Камня-Каширского с графом В. Красицким в 1836 – 1837 гг.

Статья посвящена исследованию борьбы жителей городка Камень-Каширский в 1836–1837 гг. Определены главные причины, предпосылки, участники акта неповиновения, особенности и закономерности этого выступления, деятельность местной власти с целью стабилизации ситуации и восстановления порядка, а также последствия конфликта. Проанализирована связь этой борьбы с протестами мещан соседних местечек.

Ключевые слова: *социальный протест, бунт, община, жалоба, мещане, помещик, российские власти.*

Vasily Denysiuk

The conflict of Kamin-Kashirsky residents with count V. Krasytshy in 1836–1837

The work is dedicated to the research of the conflict of Kamin-Kashirsky residents in 1836–1837. The article defines the main reasons, preconditions, riot members, specifics and common facts of the riot, as well as the authority's attempts to stabilize the situation, restore order, and the consequences of the conflict.

Key words: *social protest, riot, community, complaint, townees, landlord, russian authorities.*